

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

*Psychological
Prospects*

Спеціальний випуск

ПРОБЛЕМИ КІБЕРАГРЕСІЇ

Том 1

2012

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
(протокол № 10/12 від 25 жовтня 2012 р.)

Редакційна рада:

*Микола Слюсаревський – голова редакційної ради;
Ігор Коцан, Ксенія Абульханова (Росія), Роман Арцишевський,
Марта Богачевська-Хом'як (США), Михайло Костицький,
Василь Кремень, Ігор Пасічник*

Редакційна колегія:

*Лариса Засєкіна – головний редактор; Вадим Васютинський,
Жанна Вірна – заступники головного редактора;
Віталій Татенко, Олена Донченко, В'ячеслав Казміренко, Лідія
Орбан-Лембрик, Олена Старовойтенко, Тетяна Титаренко, Наталія
Чепелєва, Микола Бабій, Любов Найдьонова, Мирослава Мушкевич –
члени редакційної колегії*

Засновники: *Волинський державний університет імені Лесі Українки,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*

**Включено ВАК України до переліку наукових фахових видань
із психологічних спеціальностей**

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Потапова, 9
Тел.: (03322) 4-90-01 (у Луцьку); (044) 425-24-08 (у Києві)
Ел. пошта: lora_zasyekina@mail.ru; info@ispp.org.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 14266-3237 ГПР від 17.06.2008 р.

Видавець: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
(04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15)

Статті публікуються в авторській редакції

© Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України, 2012
© Автори

СІМЕЙНИЙ СТАТУС ЖІНКИ ЯК ЧИННИК ЇЇ САМОСПРИЙНЯТТЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі в Україні відбувається значна трансформація інституту шлюбу та сім'ї, змінюються шлюбно-сімейні домагання українців. Проте незмінним залишається питання набування дорослою людиною певного сімейного статусу, відповідного тим чи іншим її домаганням, як досягнення певної стадії індивідуального розвитку у період дорослості.

Шлюбно-сімейний статус є одним з видів соціального статусу особистості та визначає місце особистості в системі шлюбно-сімейних стосунків. Соціальний статус традиційно розуміється як позиція людини у соціальному просторі, що пов'язана з іншими позиціями системою прав та обов'язків. Соціальні статуси діють у межах культурного простору даної спільноти. Однією з психологічних переваг, що здобувається з будь-якої системи статусів є почуття власної величності [1, с.417]. Поведінка людини значною мірою є спрямованою на підтримку чи підвищення власного соціального статусу [2, с.68]. Втрата соціального статусу або його зміна призводить до зміни прав та обов'язків, і, відповідно, до перегляду образу «Я» та змін самосприйняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Приймаючи за основу розуміння гендеру як соціально-детермінованих уявлень про чоловіків та жінок, які здійснюють значний вплив на культурний контекст їхнього розвитку, ми приходимо до висновку про вплив статі індивіда на його суспільне положення та статус [3, с.572]. Ще З. Фрейд, розглядаючи специфіку гендерних відносин, зазначав, що «жінка» та «чоловік» існують у конкретній психологічній реальності – реальності сім'ї, та підкреслював залежність, «другорядність» жіночої позиції [4, с.13], таким чином констатуючи існування гендерної нерівності. Гендерна нерівність проявляється у вигляді специфічних очікувань та вимог, що висуваються до представників певної статі, обмежень, яким вони підлягають, стереотипів, яким вони повинні відповідати. Інформація про існування гендерної нерівності зустрічається у працях багатьох авторів (А. Адлер, К. Горні, О. Лірі, Дж. Хантер, С. та Д. Бомбі, К. Мілет,

Б. Фридан, Д. Міл, Г. Монро та ін.). Зокрема К. Гуїчі, спираючись на теорію соціальної ідентичності Г. Тежфела та Дж. Тернера, вважає, що чоловіки та жінки можуть бути розглянуті як соціальні групи, що мають різний соціальний статус [3, с. 577].

Згідно з пануючими в українському суспільстві патріархальними цінностями, становлення особистості жінки пов'язане в першу чергу з материнством та сім'єю, в той час як суспільна та професійна діяльність вважається другорядною [5]. Так, за результатами соціологічних опитувань українці вважають материнство та заміжжя найбільш важливим критерієм життєвого успіху жінки, в той час як критерієм життєвого успіху чоловіка визначається його здатність бути господарем своєї долі [6, с.102]. Суттєвим є також те, що громадська думка розводить поняття «життєвий успіх» та «щастя», сприймаючи їх як різні речі, особливо для чоловіків, оскільки поняття «щастя» асоціюється із коханням та родинним життям [6, с. 103]. Таким чином, в українському суспільстві успішною та щасливою жінкою вважається жінка, що в змозі створити сім'ю, а успішним - чоловік, що в змозі зберегти свою незалежність.

Результати переписів населення вказують на розбіжності показників кількості одружених чоловіків та заміжніх жінок [7, с. 22]. За даними Всеукраїнського перепису населення за 2001 рік кількість одружених жінок перевищує кількість одружених чоловіків більш ніж на 120 тис. осіб [8]. Тобто, можна казати про те, що при відповіді на питання про їх сімейний стан жінки частіше визначають себе як заміжніх, а чоловіки як неодружених. У свою чергу, це надає нам можливість говорити про більшу значущість сімейного статусу для жінки, ніж для чоловіка.

Шлюб надає можливість встановити довготривалі близькі стосунки, засновані на довірі та взаємній підтримці. Різниця в оцінках щастя одруженими та неодруженими жінками та чоловіками є незначною, на користь одружених [1, с. 700]. Водночас, сприйняття сімейного статусу жінок і чоловіків може суттєво відрізнятися, що, в свою чергу, опосередковано сприяє ще більшому поглибленню існуючої гендерної нерівності. На думку Т.В. Говорун та О.М. Кікінежді, жінка, орієнтуючись на патріархальні цінності, визначаючи смислом життя підпорядкування свого «Я» іншій статі, перетворюється на пасивно-залежну особистість, нездатну до самоствердження у будь-якій сфері людського існування [9, с. 40]. Залежність від іншого, від відповідності певним стереотипам, у свою чергу посилює нестабільність образу «Я» особистості.

Відомо, що вже саме рішення про зміну соціального статусу певною мірою впливає на самосприйняття жінки [10, с. 8]. Самосприйняття особистості є водночас процесом та результатом побудови образу «Я». Воно містить у собі уявлення про сукупність певних якостей (однією з яких є власне сімейний статус), якими володіє людина, оцінку власних здібностей, образ, який вона бажає створити в інших. Воно є цілісним, безпосередньо пов'язаним з буттям людини та з іншими людьми, виступаючи в єдності зовнішнього та внутрішнього. Таким чином, важливі зміни у житті людини – прикладом яких може слугувати зміна сімейного статусу, а особливо його зниження – відображаються на самосприйнятті особистості, оскільки ведуть до перегляду існуючої позиції особистості, а також якостей та переваг, що були пов'язані з цією позицією.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, присвячених проблематиці сімейних стосунків, специфіці їх становлення та розвитку, питання впливу зміни соціального статусу на самосприйняття сучасних українських жінок залишається малодослідженим, що й обумовило наш вибір даної тематики дослідження.

Цілі статті. Дослідити сприйняття жінками та чоловіками соціальних статусів, пов'язаних із вступом до шлюбу та його розпадом. Побудувати ієрархію сімейних статусів жінок та чоловіків. Порівняти позиції чоловіків та жінок з рівними сімейними статусами. Проаналізувати вплив зміни соціального статусу на самосприйняття жінок.

Результати дослідження. Дослідження складалося з двох етапів: на першому етапі був проведений порівняльний аналіз ставлення респондентів до жінок та чоловіків з різними сімейними статусами; на другому етапі було досліджено самоставлення жінок з різними сімейними статусами та проведений порівняльний аналіз самоставлення заміжніх та розлучених жінок.

Методи дослідження: на першому етапі було проведено анкетування з використанням авторської анкети, на другому етапі ми використали методику дослідження самоставлення С.Р. Пантелеєва.

На першому етапі у дослідженні взяли участь 127 респондентів, з них 91 жінка та 36 чоловіків з різними соціальними статусами віком від 18 до 52 років.

На другому етапі у дослідженні взяло участь 133 особи, з них 44 жінки у шлюбі та 109 жінок після розлучення віком від 21 до 67 років.

Ми дослідили сприйняття сімейних статусів жінками та чоловіками. При аналізі відповідей представників різних соціальних статусів

не було виявлено значущих відмінностей у жіночій та чоловічій вибірках.

Так, жінки вважають найбільш привабливим статус «заміжня жінка», що може підтверджувати наявність в українських жінок орієнтації на патріархальні цінності. Чоловіки визначили вищим в ієрархії жіночих сімейних статусів статус «незаміжня жінка». Таким, що має найменші переваги, а відповідно і найнижчим, представники обох статей визнали статус «розлучена жінка» (див. Рис. 1).

Рис. 1. Ієрархія сімейних статусів жінки за оцінками респондентів жіночої та чоловічої статей

Таким чином, ми можемо стверджувати, що відбувається зниження соціального статусу жінки після розпаду її шлюбних стосунків.

Щодо аналізу сімейних статусів чоловіків, то ми отримали наступні дані: жінки вважають статус «одружений чоловік», таким, який має найбільші переваги, тоді як чоловіки визнають найвищим статус «неодружений чоловік» (див. Рис. 2).

Тож, бачимо, що чоловіки визначають як більш привабливий статус «неодружений/незаміжня», а жінки – «одружений/заміжня», що може пояснюватися дією механізму проєкції, тобто чоловіки та жінки приписують своє сприйняття сімейних статусів представникам іншої статі.

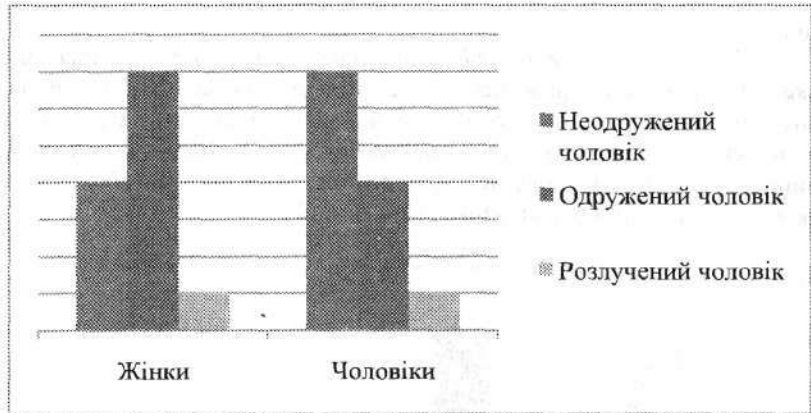

Рис. 2. Ієрархія сімейних статусів чоловіків за оцінками респондентів жіночої та чоловічої статей

Водночас, при порівнянні жінок та чоловіків з рівними сімейними статусами, представники обох вибірок визначили саме заміжно жінку як особу, що має більші переваги (див. Рис. 3). На нашу думку, така тенденція в оцінці сімейних статусів жінки пов'язана із можливістю компенсувати нижчий статус жінки шляхом заміжжя – тобто наближенням до носія вищого соціального статусу - чоловіка.

Рис. 3. Результати порівняння сімейного статусу жінок та чоловіків з однаковим сімейним статусом

Спираючись на результати нашого анкетування, а також на наведені вище результати перепису населення, ми зазначаємо, що існують гендерні розбіжності у сприйнятті сімейних статусів жінки, які проявляються у більшій цінності сімейного статусу «заміжня» саме для жінок.

За результатами нашого дослідження самосприйняття розлучених та заміжніх жінок суттєво відрізняється за показниками таких шкал як «Самовпевненість» ($p \leq 0,005$), «Самокерівництво» ($p \leq 0,005$), «Відображене самоставлення» ($p \leq 0,005$), «Самоцінність» ($p \leq 0,005$), «Самоприйняття» ($p \leq 0,005$), «Самоприхильність» ($p \leq 0,005$), та нижчі результати за показниками «Внутрішня конфліктність» ($p \leq 0,005$) та «Самозвиначення» ($p \leq 0,005$).

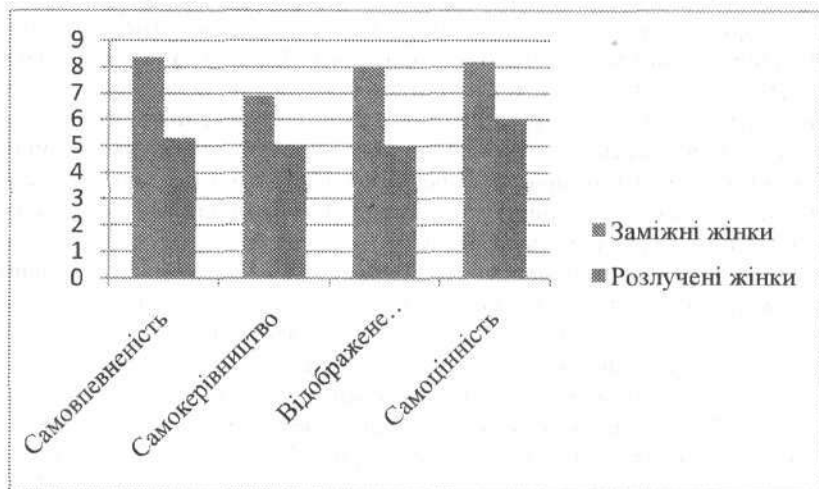

Рис. 4. Особливості самоставлення жінок з різним сімейним статусом (стени)

Показник шкали «Самовпевненість» є вищим у заміжніх жінок (див. Рис. 4). Таким чином, можна стверджувати, що жінки у шлюбі є більш впевненими у собі, більшою мірою відчують силу власного «Я», власну компетентність та змогу вирішувати життєві питання, більше поважають себе, задоволені собою та своїми досягненнями, ніж жінки, що перенесли розлучення. Можна припустити, що нездатність зберегти шлюб сприймається деякими розлученими жінками як поразка, демонстрація власного безсилля та некомпетентності у побудові

міжособистісних стосунків, що і завдає удару по самосприйняттю жінки, яка змінює свій сімейний статус на менш привабливий з точки зору соціуму. Жінки після розлучення характеризуються нестійким самосприйняттям – у знайомих ситуаціях зберігається впевненість у собі та орієнтація на успіх, у ситуаціях, пов'язаних з непередбачуваними труднощами впевненість у собі знижується, зростає тривога та хвилювання.

Показник шкали «Самокерівництво» є вищим у заміжніх жінок (див. Рис. 4), хоча і знаходиться у межах середніх значень. Самоставлення розлучених та заміжніх жінок залежить від ступеню адаптованості до ситуації: у звичних умовах виявляють високу здатність до особистісного контролю, у нових ситуаціях регулятивна функція «Я» послаблюється, посилюється схильність до підкорення впливи середовища. Проте, жінки у шлюбі більшою мірою, ніж розлучені жінки, схильні до самосприйняття своєї особистості як джерела власної активності. При переживанні невдачі особистість задіює різні механізми психологічного захисту, одним з яких може бути відмова від відповідальності за події власного життя та втрата інтернальності. Сприймання невдачі (розлучення) як чогось, що неможливо контролювати, позбавляє почуття провини через неможливість зберегти шлюб. Разом з тим, таке самосприйняття може характеризуватися і відчуттям безсилля, яке деструктивно впливає на активність особистості.

Показник шкали «Відображене самоставлення» є вищим у групи заміжніх жінок (див. Рис. 4). Заміжні жінки схильні сприймати себе прийнятими оточуючими, тобто такими, що здатні викликати в інших людей повагу та симпатію, відчують себе комунікабельними, емоційно відкритими до взаємодії з оточуючими, здатними легко встановлювати особисті та ділові контакти. Розлучені жінки демонструють вибіркове сприйняття ставлення оточуючих до себе – позитивне ставлення оточуючих поширюється лише на певні якості та вчинки, інші особистісні прояви здатні викликати у них роздратування та неприйняття. Це явище ми також пов'язуємо із деструкцією сталого образу «Я» у розлучених жінок.

Показник шкали «Самоцінність» є вищим у заміжніх жінок (див. Рис. 4). Заміжні жінки високо цінують власну особистість, неповторність, духовний потенціал, визначають високу цінність власного «Я» для інших, що сприяє здатності протистояти впливу середовища та раціонально сприймати критику у свою адресу. Розлучені жінки схильні недооцінювати себе, через що зауваження оточуючих можуть викликати у них відчуття малоцінності, особистої неспроможності.

Показник шкали «Самоприйняття» є вищим у заміжніх жінок (див. Рис. 5). Заміжні жінки більшою мірою здатні до сприйняття себе такими, якими вони є, у всій повноті поведінкових проявів, здатні симпатизувати собі та погоджуватися із власними внутрішніми бажаннями, загальний фон сприйняття себе позитивний, конфліктні ситуації не є підставою сприйняття себе як поганої людини. Розлучені жінки схильні до вибіркового ставлення до себе, не всі свої позитивні якості вони приймають, відзначаються вибірковою критикою своїх недоліків.

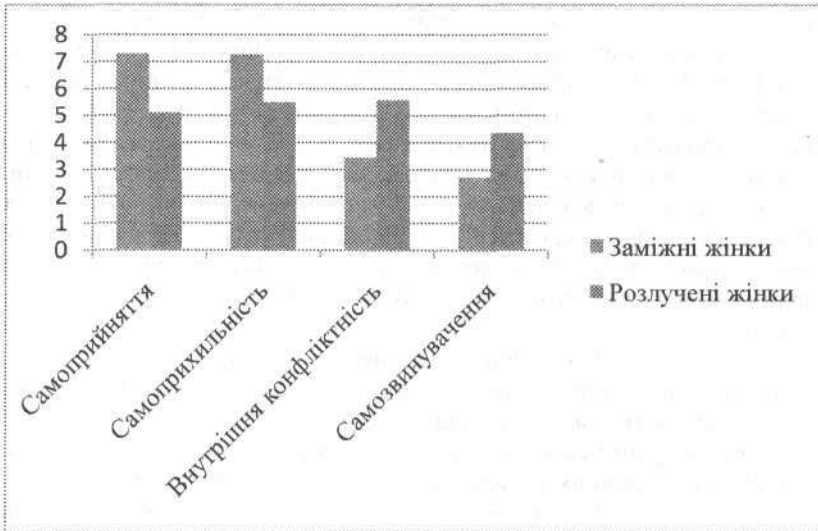

Рис. 5. Особливості самоставлення жінок з різним сімейним статусом

У той же час заміжні жінки демонструють більшу ригідність «Я»-концепції, аніж жінки, що перенесли розлучення – показник шкали «Самоприхильність» є меншим у жінок після розлучення (див. Рис. 5). Жінки у шлюбі намагаються зберегти в недоторканному стані власні якості, вимоги до себе, а головне – бачення та оцінку себе, що ми пов'язуємо із специфікою сприйняття сімейного життя як надцінності у житті жінки. Таке відчуття самодостатності та досягнення ідеалу може суттєво заважати реалізації можливостей саморозвитку та самовдосконалення. Жінки після розлучення демонструють більшу готовність до змін, проте вони прагнуть до змін лише деяких своїх якостей при бажанні залишити у недоторканності інші. Така різниця пов'язана, на

нашу думку, саме із зміною соціального статусу, яка призводить до необхідності реорганізації життя за наявності змін у образі «Я».

Показник шкали «Внутрішня конфліктність» є вищим у розлучених жінок (див. Рис. 5). Хоча обидві групи респондентів демонструють нестійке самоставлення, залежне від ступеню адаптованості в ситуації, ми фіксуємо статистично значущі розбіжності цього показника ($p \leq 0,005$). Тож, заміжні жінки меншою мірою, ніж жінки після розлучення, схильні до сумнівів, незгоди із собою, рефлексії та фіксації на власних невдачах, в той час як розлучені жінки більш схильні недооцінювати себе та власні успіхи у непередбачуваних ситуаціях.

Показник шкали «Самозвинувачення» є нижчим у заміжних жінок (див. Рис. 5). Заміжні жінки виявляють тенденцію до заперечення власної провини в конфліктних ситуаціях - захист власного «Я» відбувається шляхом звинувачення переважно інших та перенесенням відповідальності на оточуючих за усунення бар'єрів на шляху до досягнення мети. Відчуття задоволеності собою поєднується з осудом інших та пошуками у них джерел усіх неприємностей та бід. Розлучені жінки демонструють вибіркове ставлення до себе - звинувачення себе за ті чи інші вчинки та дії поєднується з проявом гніву, досади на адресу оточуючих.

Нами не зафіксовано статистично значущих розбіжностей між заміжними та розлученими жінками за показниками шкали «Закритість/відкритість»: жінки у шлюбі та жінки після розлучення демонструють вибіркове ставлення до себе, яке характеризується подоланням деяких психологічних захистів за актуалізації інших, особливо у критичних ситуаціях. За наявності таких даних, та розглядаючи ситуацію зниження сімейного статусу як критичну, ми можемо стверджувати, що саме зміна сімейного статусу жінки провокує зміни в її самосприйнятті.

Висновки та подальші перспективи. Чоловіки та жінки по різному оцінюють свій сімейний статус. Жінки вважають вищим сімейний статус «заміжня», в той час як чоловіки надають перевагу сімейному статусу «неодружений». Представники обох статей як найнижчий оцінюють сімейний статус «розлучена»/«розлучений». Зниження сімейного статусу супроводжується значними змінами у самосприйнятті жінок у бік розхитування та зниження самооцінки. Перспективу у розробці даної проблеми ми бачимо у подальшому дослідженні змін самосприйняття жінок після розлучення, у розробці комплексу заходів, спрямованих на надання психологічної допомоги жінкам після розлучення та їх реабілітацію до нових життєвих умов.

Література

1. Майерс Д. Соціальна психологія / Майерс Д. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 794 с.
2. Шибутани Т. Соціальна психологія / Т. Шибутани. – М. : Прогресс, 1969. – 447 с.
3. Шнейдер Л. Б. Семейная психология : Учебное пособие для вузов / Л.Б. Шнейдер. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2006. – 768 с.
4. Левченко Л. Ю. Проблема самотності: гендерний аспект: автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.04 / Л. Ю. Левченко; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. - К., 2007. – 23 с.
5. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.01 / В. А. Гупаловська; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2005. — 25 с.
6. Реалізація гендерної політики в управлінні освітою : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Протасової Н. Г., д.пед.наук, проф. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 176 с.
7. Розподіл населення за шлюбним станом, статтю та віком [Електронний ресурс] : За даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики Укр. – Режим доступу до даних: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp>
8. Андреева Т. В. Психология современной семьи. Монография / Т.В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005. – 436 с.
9. Говорун Т. В. Гендерна психологія : Навчальний посібник / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
10. Давидюк Н. О. Образ «Я» як регулятор подружніх взаємин : автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.07 / Н. О. Давидюк ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2006. — 20 с.

ЗМІСТ

Обрії психічного життя людини

Бистрова Ю. Дослідження рівня психологічної готовності до професійного самовизначення підлітків і юнаків з порушеннями психофізичного розвитку	3
Брагіна Н. Отражение субъектной жизненной позиции личности в ранних детских воспоминаниях.....	15
Донець О. Сімейний статус жінки як чинник її самоприйняття ...	30
Новікова Ж. Психологічні аспекти спілкування людей похилого віку в соціальних мережах.....	40
Семенихина А. Гендерные особенности выбора брачного партнера.....	51
Стаценко Т. Особенности проявления жизнестойкости в зрелом возрасте.....	60

Психологічний світ освіти

Божок Н. Особливості психокорекційного впливу на розвиток фрустраційної толерантності у студентів.....	69
Гліченко О. Діалогічні уміння як показник професіоналізму майбутнього психолога-практика	77
Кіян А. Психологічні особливості протидії маніпулятивному впливу в спілкуванні з підлітками	86
Литвинчук О. Дослідження маніпулятивних прийомів впливу на учнів у педагогічному спілкуванні.....	94
Походько І. Формування стресостійкості як професійно значущої якості майбутнього практичного психолога.....	102
Репкіна Н., Репкін В. Устойчивость личности и стратегия образования.....	111
Чернобровкін В. Мотивація процесу прийняття рішень у педагогічній діяльності.....	121

Психологічна практика

Анцілова Д. Технології роботи з подолання бар'єрів при побудові психологічної близькості	130
Макаров В. Влияние формы страха на развитие психологических зависимостей	140

Психоінформаційні впливи на особистість

Афонина Е. Эмоциональная зрелость личности как субъективный фактор взаимодействия с информационной средой	148
Богач О. Кіберпростір і перспектива соціалізації особистості старшокласників	158
Мироненко Г. Мотиваційно-темпоральна модель формування медіазалежності	168
Фадєєв В., Лемещенко О. Вплив веб-простору на формування готовності старшокласників до відповідального батьківства	176

Психологічні аспекти поведінки людини у кіберпросторі

Бажутіна С. Типологические черты личности, склонной к компьютерной зависимости	186
Блискун О. Дослідження проблеми дефініцій категоріального апарату агресивної поведінки молоді в мережі інтернет	194
Ковальова А., Мазаненко О. Феномен інформаційно-психологічної безпеки та особливості його прояву у підлітків	208
Посохова В. Вплив інтернет-залежності на життєконструювання особистості	218

Резюме .....

225

Наші автори .....

239